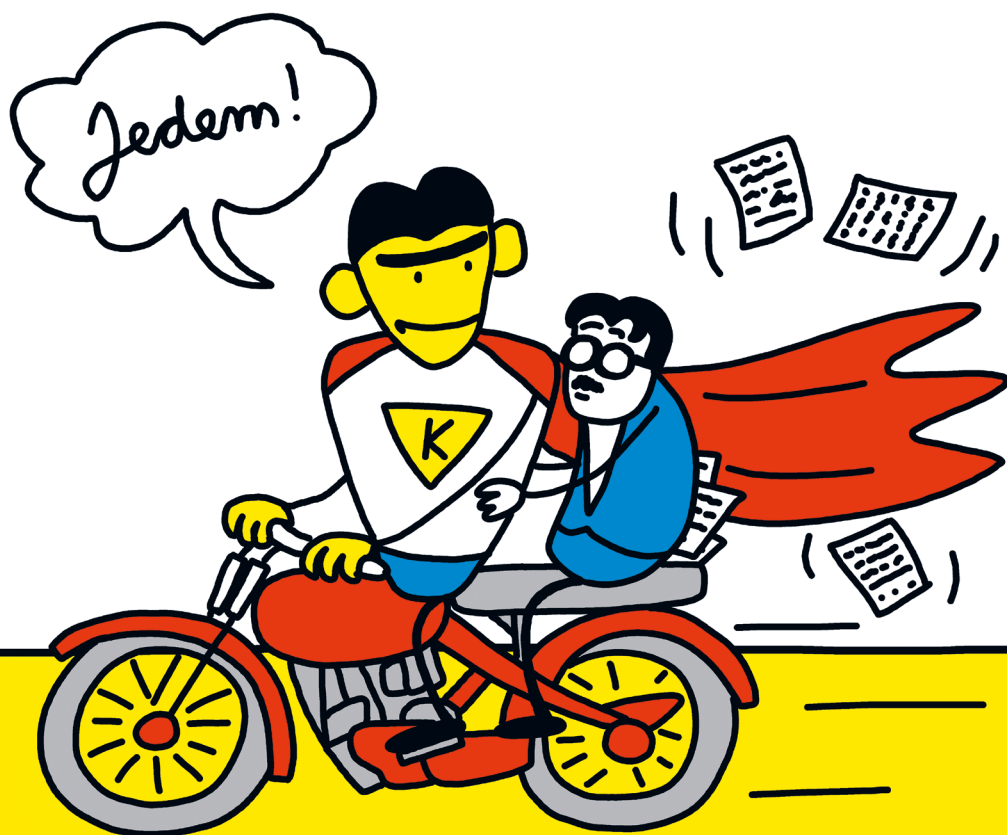

Petr Koura (text) || Jaz - Opráški (ilustrace)

KAFKOVY KŘÍŽOVATKY

Druhý život Franze Kafky aneb Smrtí život začíná

Petr Koura *(text)* | Jaz - Opráški *(ilustrace)*

KAFKOVY KŘIŽOVATKY

Druhý život Franze Kafky aneb Smrtí život začíná

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude trestně stíháno.

Automatizovaná analýza textů nebo dat ve smyslu čl. 4 směrnice 2019/790/EU a použití této knihy k trénování AI jsou bez souhlasu nositele práv zakázány.

Petr Koura (text)

Jaz - Opráskí (ilustrace)

KAFKOVY KŘÍŽOVATKY

Druhý život Franze Kafky aneb Smrtí život začíná

Knih vychází s podporou Ministerstva kultury České republiky.

Vydala Grada Publishing, a.s. ve spolupráci s Collegiem Bohemicem, o.p.s.

U Průhonu 22, Praha 7

obchod@grada.cz, www.grada.cz,

tel.: +420 234 264 401, fax: +420 234 264 400

jako svou 9839. publikaci

Odpovědná redaktorka Eva Škrabalová

Obálka a grafická úprava Rado Bielený

Jazyková korektura Pavlína Zelníčková

Počet stran 80

První vydání, Praha 2024

Vytiskla tiskárna TNM Print s.r.o.

© Grada Publishing, a.s., 2024

Cover Design © Grada Publishing, a.s., 2024

Názvy produktů, firem apod. použité v knize mohou být ochrannými známkami nebo registrovanými ochrannými známkami příslušných vlastníků.

ISBN 978-80-271-7705-9 (ePub, Grada Publishing, a.s.)

ISBN 978-80-271-7704-2 (pdf, Grada Publishing, a.s.)

ISBN 978-80-271-5553-8 (print, Grada Publishing, a.s.)

ISBN 978-80-909031-1-1 (Collegium Bohemicum, o.p.s.)

Motto:

„Kafka je velmi zřídka vídaná, namodralým světlem luny pableskující čarokrásná myš, která nežere maso, ale živí se bylinkami. Její pohled fascinuje, neboť má lidské oči.“

Franz Blei: Velký bestiář moderní literatury (1923)

„Možná že tedy vůbec nebudeme obzvlášť mnoho postrádat, zato Josefína, vykoupěna z pozemského soužení, jež je však podle ní uchystáno všem vyvolencům, radostně zmizí v nesčetném zástupu hrdinů našeho národa a brzy – neboť dějepis se u nás nepěstuje – dojde ve vyšším vykoupění stejného zapomenutí jako všichni její bratři.“

*Franz Kafka: Zpěvačka Josefína aneb Myší národ
(březen–duben 1924)*

„Málokterého spisovatele stihl osud, který se teď stal osudem Kafkovým: za života zůstat skoro úplně neznámý a po smrti rychle dosáhnout světové slávy. U Franze Kafky je ten osud zmírněn tím, že mu sláva byla naprosto lhostejná.“

Max Brod: Franz Kafka (1966)

„Z Kafky se stala móda. Cudný a čistý člověk, který už třiatřicet let práchniví na Olšanech, by se zhrozil.“

Pavel Eisner: Franz Kafka, revue Světová literatura (1957)

PŘEDMLUVA

aneb Proč se zabývat druhým životem? A proč právě Franze Kafky?

Když se vysloví spojení „druhý život“ v souvislosti se jménem nějaké významné osobnosti, řadu čtenářů nejspíše napadne, že bude řeč o jakémsi „skrytém životě“ této osoby. Že dotyčný vedle svého oficiálního žil ještě „druhý život“, odlišný od toho „prvního“, a že se tedy bude jednat o jakési pikanterie ze života slavných. Není tomu tak. Když dnes historikové píšou o „druhém životě“ nějaké osobnosti, mají na mysli, jak se o ní hovořilo po její smrti, jak byla hodnocena, interpretována či třeba posmrtně zneužívána ve prospěch nějaké ideologie. Tedy jinými slovy, jak tato osobnost rezonovala v určitém období nebo v určitém prostředí. Zkoumání druhého života historických osobností je dnes poměrně populární, protože přináší řadu zajímavých zjištění, a to nejen o zkoumané osobnosti, ale také o době, v níž se její druhý život odehrával.

Existují ovšem osobnosti, jejichž druhý život je mnohem pestřejší nežli život první. To je i případ Franze Kafky, jehož čtyřicetiletý život pozemský nemusel být z pohledu vnějšího pozorovatele příliš zábavný – odehrával se především na trajektorii mezi zaměstnáním v Dělnické úrazové pojišťovně a různými zdravotnickými zařízeními, kde si Kafka po značnou část života léčil své chatrné zdraví. Jeho soukromý život byl však plný napětí a zvratů a byl určován hledáním vlastní identity mezi Čechy, Němci a Židy, vyrovnáváním se s despotickým otcem, hledáním životní partnerky a samozřejmě psaním, a to nejen literárních textů určených ke zveřejnění, ale též soukromých dopisů a deníků. A pak je zde ještě myšlenkový svět Franze Kafky, o němž vypovídá nejen jeho dílo, ale též vzpomínky pamětníků, a který se již řada badatelů či umělců pokoušela popsat a porozumět mu – někdy s větším, někdy s menším úspěchem. To však již spadá do sféry druhého života Franze Kafky – tedy jakým způsobem je jeho dílo vykládáno a jak je interpretováno, co si „Kafka myslel“.

Právě druhému životu Franze Kafky jsme se s kolegou Jazem rozhodli věnovat v této knize (on by asi řekl „v našem společném útahu“). Nechtěli jsme zkoumat jeho život, protože po monumentální třídílné biografii Reinera Stacha je stěží možné ještě něco nového o Kafkovi vybádat – pokud se tedy neobjeví nové, dosud neznámé dokumenty. Zaměřili jsme se proto na druhý život, který nám připadá velice zajímavý (zejména ten, co se odehrává v českém prostředí). U Franze Kafky je mimo jiné fascinující rozdíl mezi tím, jak jej podle posledního bádání popisují dostupné prameny, a jak je vnímán většinovou společností. Kafka bezesporu trpěl úzkostmi a depresemi, ale zároveň měl velký smysl pro humor, byl schopen bavit stolní společnost a rád se smál. V jedné životní situaci dokonce dostal nekontrolovaný několikaminutový záchvat smíchu, což jej málem stálo právě vybudované postavení v Dělnické úrazové pojišťovně. V českém prostředí je ale Kafka spojován především s úzkostmi či depresemi a také s absurditou, pro což má čeština

dokonce vlastní výraz „kafkárna“. Přitom právě druhý život Franze Kafky je plný paradoxů, které nepostrádají vtip a někdy také dosti absurdní humor.

Když Franz Kafka 3. června 1924 v rakouském Kierlingu zemřel, znali jeho jméno fakticky jen lidé pohybující se v českoněmeckých literárních kruzích nebo skuteční zájemci o literaturu. Až na pár jedinců asi tehdy nikoho nenapadlo, že právě odešel člověk, který bude o sto let později považován za jednoho z nejvýznamnějších spisovatelů 20. století: a to navzdory tomu, že se sotva dožil jeho čtvrtiny. Přitom ani největší tehdejší Kafkovi obdivovatelé, jako byli novinářka Milena Jesenská, jednadvacetiletý jazzový pianista Gustav Janouch nebo německý spisovatel Max Brod, si jistě ani v nejbujnějších fantaziích nedokázali představit, že o sto let později bude tvář právě zesnulého spisovatele shlížet v historickém centru jeho rodného města takřka z každého rohu. Ani že knihy věnované Kafkovi se budou počítat již ne na desítky či stovky, ale na tisíce, stejně jako umělecká díla, jež Kafka svými texty inspiroval.

Je neuvěřitelné, čím vším se Franz Kafka ve svém druhém životě stal. Byl nazván „nadějným německým spisovatelem“, „židovským prorokem obepínajícím celou zeměkouli“, „světcem naší doby“, „jemnou a čistou duší“, „největším romanopiscem všech dob“, „bojovníkem za český národ“ či básníkem, který „psal pro nás a pro nás trpěl“. V očích jiných vykladačů se ale stal „maloměstským intelektuálem“, „úpadkovým spisovatelem“, „králem kulturního reakčního hnojiště“, „ideologem kontrarevoluce“, „inspirátorem podvrtných živlů“, „antikomunistickou zbraní“, nebo dokonce, což je vzhledem k jeho židovským kořenům těžko uvěřitelné, „hlasatelem německého fašismu“. Co se týče Kafkovy identity, lze se setkat s jeho označením jako spisovatele „německého“, „židovského“, ale i „českého“ nebo „sionistického“, přičemž užití spojení „izraelský spisovatel“ nejspíše bránil fakt, že stát Izrael vznikl až 24 let po Kafkově smrti. Můžeme však také natrefit na Kafku označovaného jako „Rakušana“ (respektive občana Rakouska-Uherska), „Němce“, „sudetského Němce“, „Žida“ nebo „Čecha“. O široké škále interpretací Kafky vypovídá také skutečnost, že byl nazýván jednak „nihilistou“, ale zároveň i „člověkem, který miloval svět“, přičemž jeho díla vydávali jak komunisté, tak katolíci.

Kafkovy knihy byly ve 20. století zabavovány, zakazovány, odstraňovány z knihoven, ale též ručně přepisovány, vydávány ilegálně nebo tajně půjčovány s rizikem možného potrestání. Když se již dostaly ke čtenářům a dočkaly se překladu do více než stovky jazyků, byly posléze dramatizovány, adaptovány pro film, zhudebňovány ve všech možných žánrech, citovány, ale též zatracovány. Krom toho Franz Kafka čtyřicet let po své smrti způsobil roztržku mezi vedením dvou komunistických stran a také byl obviněn z toho, že v Československu vyvolal reformní proces známý jako pražské jaro, který musely ukončit až sovětské tanky. Podle ideologů normalizačního režimu dokonce i samotné označení pražské jaro mělo být údajně inspirováno právě Franzem Kafkou. Na člověka, který ve svém životě nevykonával žádnou politickou funkci a nikdy neměl žádný reálný mocenský vliv, to je docela slušný výkon.

Naším záměrem nebylo vytvořit další knihu, která by zkoumala Kafkův myšlenkový svět, nebo měla ambici odpovědět na otázku „jaký Kafka ve skutečnosti byl“ či „jak to vlastně myslel“. Stejně tak nechceme naservírovat čtenáři přehled básní, divadelních her, filmů, skladeb či výtvarných děl, která by bez inspirace Franzem Kafkou nevznikla. Chceme nabídnout jiný pohled na Franze Kafku a popsat, za jakých okolností vznikaly ony různé nálepky, kterých se mu po jeho smrti dostalo, a jak se tyto interpretace proměňovaly. A také se s nadhledem zamyslet nad tím, co by svému druhému životu asi říkal sám Franz Kafka. Doufáme tedy, že naše kniha čtenáře nejen poučí, ale také pobaví.

KAPITOLA 1

Bez přečtení spalte aneb Když máš kamaráda...

„Pane doktore, s vámi to dlouho nepotrvá.“

Tato slova údajně pronesla služebná Franze Kafky Růženka dne 11. srpna 1917 ráno, když po příchodu do jeho pokoje objevila zakrvácený ručník a další předměty svědčící o tom, že její zaměstnavatel prodělal během právě uplynulé noci chrlení krve. Stalo se tak v Schönbornském paláci na Malé Straně, kde si Kafka pronajal byt, který se chystal po očekávané svatbě sdílet se svojí tehdejší snoubenkou Felice Bauerovou. Mimochodem, o sedm let později celý tento palác zakoupí vláda Spojených států amerických a zřídí v něm své pražské velvyslanectví. Sám Kafka bral své zdravotní potíže zpočátku na lehkou váhu – své sestře Ottle kupříkladu napsal, že zánět plicních hrotů „není nic strašného“ a že se dá jednoduše vyléčit injekcí léku zvaného tuberkulin. Onemocnění tuberkulózou (nebo jak se tehdy říkalo souchotinami) bylo navíc v případě Franze Kafky poměrně překvapivé. Ještě před dvěma lety byl totiž při zdravotní prohlídce shledán schopným vojenské služby, od které jej dokonce zachránil jeho zaměstnavatel tím, že jeho pozici označil za důležitou pro válku. Kafka také provozoval to, čemu se dnes říká zdravý životní styl – byl nekuřákem, vegetariánem, alkoholu příliš neholdoval a v neposlední řadě se též aktivně věnoval sportu, a sice plavání a veslování.

Následující roky tak Franz Kafka strávil pobyt v lázních a sanatoriích, od Merana v severní Itálii přes krkonošský Špindlerův Mlýn až po slovenské Tatry. Kafka naštěstí dostal v zaměstnání v Dělnické úrazové pojišťovně od svých nadřízených zdravotní dovolenou, přesto si v Tatrách nemohl dovolit luxusní ubytování a musel se spokojit s penzionem v Tatranských Matliarech, zatímco jiný významný literát, básník Jiří Wolker, se díky svému „buržoaznímu“ původu mohl ve stejné době léčit z tuberkulózy v lepším zařízení v Tatranské Poliance. Přesto bude Wolker paradoxně později označen za „proletářského básníka“ a bude prezentován jako vzorový komunista, zatímco Kafka bude ve stejné době charakterizován jako „úpadkový buržoazní spisovatel“. Ani jedna z těchto nálepek ale nevypovídá o tom, že oba tito literáti měli vedle stejné choroby také dosti vyvinuté sociální citění a touhu po spravedlnosti „pro všechny“. Každý to ovšem vyjadřoval zcela jiným literárním jazykem. Během léčebného pobytu v Tatranských Matliarech v první polovině roku 1921 ještě Kafka nebyl nikterak známou osobností, a přestože již několik svých prozaických textů publikoval, ani lidé zajímající se o moderní literaturu jej povětšinou neregistrovali. Když Kafka svým tuberkulózním kolegům sdělil, že jej možná přijede navštívit jeho přítel Max Brod, někteří z nich jásal, že tuto slavnou osobnost konečně uvidí na vlastní oči. Přitom nelze vyloučit, že někteří z těchto pacientů, pokud u nich byla léčba tuberkulózy úspěšná, nakonec svým potomkům o několik desetiletí později vyprávěli o tom, že ve slovenských Tatrách potkali „onoho slavného“ Franze Kafku.

Všeobecně se traduje, že Franz Kafka pověřil před smrtí právě svého přítele Maxe Broda, aby celé jeho literární dílo spálil. Skutečnost je ale trochu složitější. Kafka toto své přání formuloval již na podzim 1921, právě po návratu z Tater, kdy si patrně začal uvědomovat závažnost svého onemocnění a poprvé si vnitřně připustil, že konec jeho života se může hrozivě přibližovat. Zároveň ale v této době narůstá zájem o Kafkova literární díla – jeho dosavadní dvorní nakladatel Kurt Wolff, působící v Lipsku, jej vyzval k zaslání dalších rukopisů, o jejichž existenci se dozvěděl právě od Broda. Kafkovy texty též zařadil do svého repertoáru známý německý herec Ludwig Hardt, který s velkým úspěchem objížděl německé oblasti s recitačním pásmem složeným z děl německých autorů. Kdyby Kafka skutečně chtěl své dílo sprovodit ze světa, nejspíše by nejprve Hardtovi zakázal jeho veřejné předčítání. Namísto toho jej ale Kafka při jejich setkání v Praze na podzim 1921 srdečně přivítal a tím, že Hardt zařadil jeho texty do svých vystoupení, byl naopak velice potěšen. Je tedy překvapivé, že ve stejné době Kafka formuluje svému příteli Maxi Brodovi tento vzkaz: „Nejmilejší Maxi, poslední prosba: všechno, co se najde v mé pozůstalosti (tedy v knihovně, prádelníku, psacím stole doma i v kanceláři nebo kam všude mohlo být něco zaneseno a Tebe to napadne), ať už deníky, rukopisy, dopisy, cizí i vlastní, kresby atd., beze zbytku a bez přečtení spálit, stejně tak všechno napsané nebo nakreslené, co máš Ty nebo jiní, jež o to mým jménem požádej. U dopisů, které Ti nebudou chtít předat, ať se alespoň zaručí, že je spálí sami. Tvůj Franz Kafka.“ Dopis byl opatřen Brodovou adresou a byl založen mezi Kafkovy písemnosti.

Kafka tedy očekával, že tento dopis se po jeho smrti dostane Maxi Brodovi do rukou, nicméně kdyby toto přání myslel „smrtelně vážně“, tuto „závěť“ by jako vystudovaný právník nejspíše uložil u notáře. Svědčí o tom i skutečnost, že po sepsání tohoto vzkazu „to Kafka ještě nezabalil“, ale o několik týdnů (či nejvýše měsíců) později začal psát jedno ze svých stěžejních děl – román *Zámek*. Anebo jej Kafka psal s vědomím, že tento text stejně nakonec skončí v kamnech? Je nutné vidět celou věc také v kontextu vzájemné komunikace mezi dvěma blízkými přáteli. Brod kupříkladu adresoval podobné přání Kafkovi již v prosinci 1918 před jednou ze svých zahraničních cest s tím, že to „písemně vyznívá komicky, ale je [to] míněno úplně vážně“. Kafka měl v případě přítelova náhlého úmrtí navštívit jeho kancelář, vyzvednout zde dva balíčky opatřené jeho jménem a tyto okamžitě, aniž by je otevřel, spálit.

Nicméně na konci listopadu 1922 Kafka adresoval Brodovi další dopis s tím, že je to jeho „poslední vůle ohledně všeho, co jsem napsal“. Zdá se, že tentokrát to měl Kafka již více promyšlené – vypisuje texty, které považuje za „platné“ (jedná se o pět novel a jednu povídku, které byly vydány ještě za Kafkova života), částečně bere na milost i svoji první povídkovou knihu *Rozjímání*, vydanou roku 1913, s tím, že nepožaduje její úplné zničení, ale „znovu otisknout se z toho nesmí nic“, přičemž všechno ostatní má být „bez výjimky“ (zdůrazněno dvakrát a pokaždé podtrženo) spáleno a „raději nečteno“ (podtrženo jen jedenkrát). Kafka dále Broda vyzývá, aby si vyžádal od lidí, se kterými si korespondoval, jeho dopisy a jmenovitě uvádí své tři životní lásky – Fe-

lice Bauerovou, Julii Wohryzkovou a Milenu Jesenskou. S těmito dopisy má být naloženo stejným způsobem – mají taktéž skončit v ohni. Nelze se zbavit dojmu, že zejména v případě soukromých dopisů a deníkových záznamů nešlo Kafkovi ani tak o pocit, že jsou literárně nedokonalé (jak o tom byl přesvědčen v případě svých prozaických textů), ale spíše jej děsila představa, že by do jeho intimních dopisů či deníkových záznamů nahlížel někdo další. „Přesto Ti nebráním, aby ses do toho podíval, nejmilejší by mi ovšem bylo, kdybys to neudělal, rozhodně do toho ale nesmí nahlížet nikdo jiný,“ píše Kafka Brodovi a nabádá jej, aby „to udělal co nejdříve“, míněno patrně co nejdříve po jeho smrti.

Dopis vložil Kafka do obálky nadepsané „Max“ a uložil jej do zásuvky svého psacího stolu. Měl přitom řadu možností, jak zajistit, aby se jeho „poslední vůle“ dostala ke svému adresátovi – mohl mu ji předat osobně, poslat po někom z příbuzných či známých nebo nechat doručit poštou. Nabízí se otázka, jak by asi Kafka zareagoval, kdyby se dozvěděl, že Brod jeho „poslední přání“ nenaplní a jeho „nedokonalé“ prozaické dílo nejen nezničí, ale dokonce kompletně vydá. A jak by reagoval na skutečnost, že jeho texty, do kterých „nesmí nahlížet nikdo jiný“, nakonec budou číst desítky, ne-li stovky tisíc lidí a že budou o sto let později k dispozici prakticky v každé knihovně euroatlantického světa. Skončilo by tím jejich přátelství? Anebo Kafka počítal s tím, že přítel Max jeho literární dílo nezničí a ve skutečnosti provede „pouze“ určitou selekci, které z jeho textů jsou vhodné k uveřejnění, tedy něco, na co si samotný Kafka netroufal?

Životy těchto dvou literátů byly vzájemně dosti protikladné, až se zdá těžko uvěřitelné, že takto rozdílní muži mohli být nejlepšími přáteli. Max Brod trpěl od dětství tělesným handicapem a celý život jej trápilo chatrné zdraví, přesto se dožil pozhnaného věku 84 let. Naproti tomu Franz Kafka zemřel těsně po čtyřicítce, ačkoli se po většinu svého dospělého života snažil žít zdravě a sportovat. I přes svůj tělesný handicap měl extrovertní Brod velký úspěch u žen a své milostné eskapády nezřídka řešil právě s Kafkou, který měl ale se ženami opačný problém – navazovat s nimi vztahy činilo introvertnímu a plachému Kafkovi potíže. Zatímco Max Brod se již od mládí považoval za nadaného umělce, v čemž ho utvrdil úspěch jeho románu *Zámek Nornepygge*, Kafka si nejspíše do konce života kladl otázku, zda jsou jeho díla hodnotná a zda má smysl je vydávat. První se tak dožil úspěchu a uznání již v 25 letech, zatímco druhému se uznání dostalo až řadu let po smrti. Brod psal lehce a každý svůj text považoval za vhodný k uveřejnění, zatímco Kafka psal těžce a své rukopisy chtěl na sklonku života svěřit místo nakladateli zničujícím plamenům. No a jejich protiklad je výrazný i po sto letech od smrti prvního z nich – zatímco Kafku dnes zná celý svět a je považován za jednoho z nejvýznamnějších spisovatelů světové literatury, jméno Maxe Broda dnes neznají ani studenti germanistiky, a pokud ano, tak výhradně v souvislosti s Kafkou. Zatímco Kafkovo dílo je dnes adorováno (a každý nový objev jeho rukopisu by se stal světovou senzací), Brodovo olbřímí dílo zahrnující dvě desítky románů již dnes zajímá pouze literární historiky.

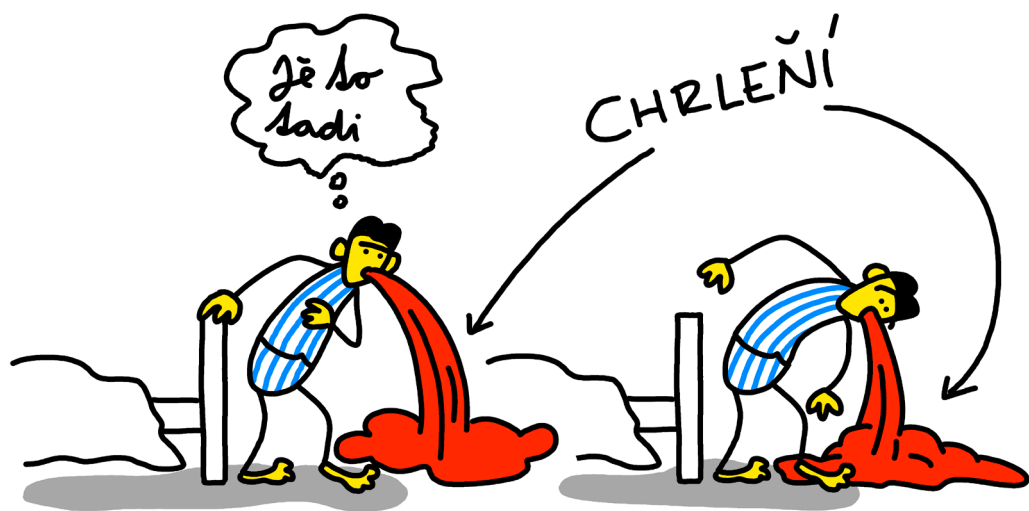
Každopádně na počátku Kafkova druhého života stojí právě nenaplněné přání, aby jeho dosud nevydané dílo bylo zničeno. Přátelství mezi Brodem a Kafkou je tak určující záležitostí Kafkova druhého života. Kdyby tehdy Max Brod svého přítele uposlechl, nejspíše by (nejen) tato kniha nevznikla a Kafka by zůstal známý jen hrstce germanistů specializujících se na pražskou německou literaturu na počátku 20. století. Brod ale poslal Kafkovo dílo místo do kamen do nakladatelství – a zahájil tak jeho cestu do světové literatury. Bez Broda by nebylo Kafky – ale zároveň bez Kafky by dnes nebylo Broda. A nebyl náhodou právě příběh o autorovi, který si přál své dílo zničit, vlastně od začátku pro čtenáře přitažlivý? Kdo by si nechtěl přečíst „texty určené k likvidaci“?

Vraťme se ale ještě do doby, kdy Kafka formuloval svoji „poslední vůli“, tedy do konce roku 1922. Na jednu stranu již tehdy pociťoval dopady těžkého onemocnění, na druhou stranu se ale nevzdával myšlenky na cestu do Palestiny a učil se hebrejštinu, respektive její moderní formu ivrit. Neustává ani jeho literární práce – v druhé polovině roku 1922 píše novelu *Výzkumy jednoho psa*, vyprávěnou příslušníkem „psiho národa“, která bývá interpretována jako metafora osudu židovského národa, a dále několik povídek, jež budou později vydány v knize nazvané podle jedné z nich, a sice *Umělec v hladovění*. Tento titul nezvolil Kafka patrně náhodou – vzhledem ke svému penzionování v Dělnické úrazové pojišťovně začal též pociťovat určitou finanční tíseň. Nicméně se rozhodl připojit k rodině své sestry Elli, která se chystala strávit letní dovolenou roku 1923 v lázních Müritz u Baltského moře. Pro Kafku se zdejší pobyt nakonec ukázal jako osudový – ve stejnou dobu zde pobývaly děti z Židovského národního domova v Berlíně a s nimi i jejich vychovatelka Dora Diamantová, jež pocházela z rodiny ortodoxních haličských Židů. Kafka se do ní zamiloval a po návratu do Prahy se rozhodl za ní odjet do Berlína, a to navzdory své nepříliš příznivé zdravotní i finanční situaci.

V září 1923 tak Kafka přijíždí do německé metropole, která se tehdy zmítá v inflační krizi, a ubytovává se ve čtvrti Steglitz, kde se snaží za Dořiny podpory pokračovat v literární práci. Finanční poměry a zášť pronajímatelů vůči nemocnému tuberkulózou jej posléze přinutí se dvakrát přestěhovat, poslední podnájem ve čtvrti Zehlendorf s ním již sdílí i Dora, jejíž rodiče se z náboženských důvodů postavili proti jejímu sňatku s Kafkou. Ten se svoje finanční poměry snaží řešit psaním a uzavírá s berlínským nakladatelstvím Schmiede smlouvu na povídkovou knihu *Umělec v hladovění*. Počátkem roku 1924 pak píše svoje poslední dokončené dílo, povídku *Zpěvačka Josefína aneb Myší národ*, která měla být patrně jeho „literární závěť“. Povídka vypráví o myši zpěvačce jménem Josefína, tedy nositelce ženské obdoby Kafkových „Josefů“, představujících v jeho dřívějších prózách spisovatelovo alter ego, která se má dle autora po „pozemském soužení“ dočkat „stejného zapomenutí jako všichni její bratři“.

Zatímco v tom druhém se Kafka fatálně zmýlil, v tom prvním nikoliv. Když se jeho zdravotní stav počátkem roku 1924 rapidně zhoršil, rodina jej přinutila vrátit se zpátky do Prahy a nastoupit léčení ve Vídni. Na základě hrůz-

ného zážitku s úmrtím spolubydlícího na nemocničním pokoji a poté, co mu byla diagnostikována tuberkulóza hrtanu, se Kafka přesouvá do sanatoria Kierling asi 20 kilometrů od rakouské metropole, kde se o něj nadále vedle personálu a lékařských kapacit obětavě stará i Dora Diamantová. Přestože v posledních týdnech zažíval Kafka velké utrpení, když kvůli postupující nemoci nemohl již hovořit a se svým okolím se dorozumíval pomocí psaných lístků, věnoval se i nadále dokončování chystané knihy *Umělec v hladovění* a korektury její sazby prováděl ještě den předtím, než se dne 3. června 1924 jeho zdravotní stav prudce zhoršil. V odpoledních hodinách pak navzdory veškeré snaze Dory Diamantové a mladého studenta Roberta Klopstocka Franz Kafka vydechl naposledy.

KAPITOLA 2

Básník František Kafka zemřel aneb Když odchází (ne)známý literát

„Franz Kafka, pražský německý básník a romanopisec, zemřel ve věku 41 let v sanatoriu v Rakousích.“ Touto jedinou větou, otištěnou na třetí straně vlevo dole, oznámil 4. června *Večerník Rudého práva* svým čtenářům úmrtí nejvýznamnějšího představitele z okruhu pražské německé literatury. Jednalo se o první zprávu v češtině, která informovala o Kafkově skonu. Na jednu stranu je překvapivé, že se redaktoři ústředního komunistického deníku o spisovatelově smrti dozvěděli již necelých 24 hodin od Kafkova posledního vydechnutí, na druhou stranu je ale pozoruhodné, jak malý prostor tehdy *Rudé právo* odchodu této osobnosti vyčlenilo. Více pozornosti věnoval komunistický deník kupříkladu zprávě, že brašnářský dělník Alois Pomazal se při obědě u Julie Hartmanové na Královských Vinohradech otrávil houbami nebo že v ranních hodinách byla z kavárny na Starém Městě vykázána a posléze na strážnici předvedena číšnice Anna Černá. Další zpráva na téže straně pak jako by vypadla z nějaké povídky Jaroslava Haška – informovala o tom, že na základě nařízení pražského magistrátu byly trhovci Zdeňku Kolářovi a dělnici Marii Králové zabaveny dvě kočky, dva psi, čtyři koťata a dvě morčata. „Kolář a Králová se však vzepřeli,“ informovalo *Rudé právo* stylem, jako by se jednalo o třídní boj. „Teprve po zakročení stráže byla zvířata jim odňata, až na kočku Králové. Tato uzamkla kočku ve světnici a prohlásila, že nedá klíč.“ Kdo zprávu o Kafkově úmrtí do *Rudého práva* napsal, není zřejmé, jelikož – stejně jako další texty – není podepsaná. Na konci čísla je pouze uvedeno, že vydavatelem periodika je Antonín Zápotocký. Lze tedy předpokládat, že budoucí komunistický premiér a prezident se zařazením zprávy o úmrtí německého spisovatele souhlasil, což je vzhledem k postoji KSČ ke Kafkovi v době Zápotockého prezidentování poměrně absurdní.

Ve stejný den o Kafkově úmrtí referoval též německý deník *Prager Tagblatt*, v jehož redakci tehdy působil jako divadelní a literární kritik Max Brod. A právě jeho text o Kafkovi, vydaný již před dvěma lety ve sborníku *Juden in der deutschen Literatur*, tento deník otiskl s následujícím uvedením: „Včera zemřel v sanatoriu Kierling u Klosterneuburgu po dlouhé bolestivé nemoci ve věku 41 let básník Franz Kafka. Narodil se 3. července 1883 v Praze, kde studoval, byl zde promován doktorem práv a posléze zde dlouhou dobu působil jako soukromý úředník.“ Následující Brodův text pak v sobě nese základní linie jeho pozdější interpretace Franze Kafky – popisuje jej jako velkého spisovatele, který používá originální jazyk, nezvyklé metaforu a neobvyklé literární postupy. Vzhledem k tomu, že Brod byl o Kafkově zdravotním stavu detailně informován, se nelze zbavit dojmu, že už v roce 1922 jej mohlo při psaní tohoto textu napadnout, že by jednou mohl posloužit jako Kafkův nekrolog.

O dva dny později vyšla v literární rubrice deníku *Národní listy* nejrozsáhlejší posmrtná připomínka Franze Kafky, kterou napsala novinářka Milena Jesenská. Ta prožila v roce 1920 s Kafkou intenzivní milostný vztah, který zachycují Kafkovy dopisy, vydané po druhé světové válce pod názvem *Dopisy Mileně*. Jesenská, která byla tehdy provdaná za jiného německožidovského literáta, Ernsta Pollacka, a žila s ním ve Vídni, dokonce způsobila přechodné zlepšení Kafkova zdravotního stavu a zdá se, že spolu s Maxem Brodem si jako první uvědomila jeho lidskou i spisovatelskou výjimečnost. Na začátku textu připouští, že Kafka nepatřil k nejznámějším osobnostem pražského kulturního života: „Znalo ho zde málo lidí, protože byl samotářem, takovým vědoucím, životem poděšeným člověkem.“ Následně píše o jeho nemoci s tím, že mu „dodávala jemnosti, až zázračné a intelektuální vytríbenosti“, a posléze jej charakterizuje slovy, která se překvapivě do značné míry shodují s tím, jak je Kafka vnímán literárními historiky dnes: „Byl plachý, úzkostlivý, mírný a dobrý, ale knihy psal kruté a bolestné. Svět viděl plný neviditelných démonů, kteří ničí a rvou člověka nechráněného. Byl příliš jasnovidný, příliš moudrý, aby dovedl žít, příliš slabý, aby bojoval.“ Jesenská dále v textu naznačuje skutečnost, jež bude Kafkovi později mnohokrát připisována, a sice že ve svých textech prorocky předpověděl hrůzy dvacátého století. O těch ale v této době ještě Jesenská nemohla vědět, stejně jako to, že nakonec sama zemře v květnu 1944 v jednom kafkovském „kárném táboře“ zřízeném nacisty pro jejich názorové odpůrce: „Znal lidi, jako je dovedou znát jen lidé veliké nervové citlivosti, kteří jsou samotní a vidí až prorocky člověka z jediného zákmitu tváře. Znal svět neobyčejně a hluboce, sám byl neobyčejným a hlubokým světem. Psal knihy nejvýznamnější mladé německé literatury; je v nich boj dnešní světové generace, třebaže bez tendenčních slov. Jsou pravdivé, nahé a bolestné, tak, že i tam, kde jsou vyjádřeny symbolicky, jsou až naturalistické.“

Milena Jesenská také jako první upozornila na skutečnost, že v Kafkově díle je možné najít i (poněkud černý) humor: „Jsou (Kafkovy knihy – pozn. aut.) plny suchého posměchu a citlivého zírání člověka, který uviděl svět tak jasně, že toho neunesl a musil umřít, nechtěje ustupovati a zachraňovati se jako druzí, do jakýchkoliv, třeba sebeušlechtilějších, intelektuálních, podvědomých omylů.“ Nicméně spojování Kafky se satirou a humorem záhy upadne v zapomnění a Kafka bude po dlouhá desetiletí vnímán jako náročný a depresivní autor, který „to myslel vážně“. Vraťme se ale ještě k Mileninu nekrologu. Poté co někdejší Kafkova blízká přítelkyně vyjmenovala v jeho závěru texty, které již právě zesnulý spisovatel publikoval, uzavřela připomínku svého přítele těmito slovy: „Všechny jeho knihy líčí hrůzy tajemných nedorozumění, nezaviněných vin mezi lidmi. Byl člověkem i umělcem tak úzkostlivého svědomí, že doslechl i tam, kde druzí, hluší, cítili se bezpečni.“

V pražském německém tisku vyšly v následujících dnech další tři nekrology, které sepsali Kafkovi přátelé. Básník a překladatel Rudolf Fuchs, který měl mimo jiné v době první světové války problémy kvůli vydání německého překladu Bezručových *Slezských písní*, napsal vzpomínku na Franze Kafku do večerníku

Prager Abendblatt. Kafkův blízký přítel, nevidomý básník a hudební kritik Oskar Baum, připomněl zesnulého spisovatele v *Prager Presse* a Kafkův spolužák z pražské právnické fakulty Felix Weltsch publikoval zprávu o úmrtí svého přítele v jím vydávaném sionistickém časopise *Selbstwehr*, který Kafka pravidelně četl až do konce svých dní.

Nicméně i na stránkách českého tisku bylo možné najít další Kafkovy nekrology, a to již od lidí, kteří (na rozdíl od Broda, Jesenské, Fuchse, Bauma či Weltsche) Kafku buď osobně neznali, nebo se s ním setkali jen zběžně v rámci pražského literárního života. Deník *České slovo*, tiskový orgán Československé strany socialistické, tak přinesl 5. června na čtvrté straně krátkou zprávu s titulkem „Básník František Kavka zemřel“, v samotném textu bylo již spisovatelovo příjmení napsáno dobře, ovšem křestní jméno bylo i zde uvedeno v české formě. „Zesnulý básník vydal ve Wolffově nakladatelství několik knih, jež vyplnily své poslání prací velmi seriosně založených a provedených. Kromě toho zanechal po sobě zesnulý autor dva dokončené romány v rukopise,“ sdělovalo *České slovo*, ačkoliv ani jeden z románů, které Franz Kafka napsal, sám nepovažoval za dokončený. Obdobným způsobem připomněly Kafku ve stejný den též *Lidové noviny*, které napsaly, že mladý nadějný německý spisovatel František Kafka zemřel. Nazítří ale tento deník přinesl obsáhlejší Kafkův portrét z pera známého literárního kritika Arna Nováka, podepsaný pseudonymem „Skapino“, který Kafku označoval za jednu z „nejsilnějších nadějí mladé německé literatury v Čechách“. Obávaný kritik Novák konstatoval, že již první Kafkovy publikované povídky „uvedly znalce v úžas intenzitou prožitku, novostí psychologického názoru a chladnou režií účinného podání“, a ohledně spisovatelova zařazení do tehdejších literárních škatulek napsal: „Kafka byl typický expresionista z pokolení, jež prožívalo světovou válku a utvořilo si v ní děsivý obraz rozvráceného vesmíru; nevolil proto pro své povídky náhodou náměty až poensky (míněno poeovsky – pozn. aut.) hrůzné, v nichž si člověk uvědomuje s mražením v morku kostí, že svět jest ošklivým snem hlavy boží a my sami nihilistickými myšlenkami Hospodinovými.“

Pět dní po otištění těchto vět, tedy 11. června 1924, se na Novém židovském hřbitově v Praze konalo od 16 hodin poslední rozloučení s Franzem Kafkou. Obřadu vedeného v souladu s pravidly judaismu se vedle Kafkových příbuzných zúčastnila asi stovka lidí, nic tedy nenasvědčovalo tomu, že o několik desetiletí později bude právě hrob „dr. Franze Kafky“ nejvyhledávanějším místem tohoto pohřebiště. Později se objevila legenda, že přímo nad Kafkovým otevřeným hrobem došlo k hádce mezi dvěma ženami, které se obě měly označovat za Kafkovu partnerku. První měla být samozřejmě Dora Diamantová, druhou pak patrně Grete Blochová, která později tvrdila, že počala s Franzem Kafkou syna. Toto tvrzení ale dnes historikové odmítají a pochybují o tom, že se údajný Kafkův potomek někdy narodil. Incident nad Kafkovým hrobem Max Brod později zpochybnil s tím, že celý obřad proběhl klidně a důstojně. Uvádí ale jinou legendu, a sice že když se s rodinou a přáteli vraceli z pohřbu do bytu Kafkových rodičů, zjistili, že se ručičky hodin na Staroměstské radnici zastavily na čtvrté hodině, tedy v době, kdy Kafkův pohřeb začínal. Stojí také za pozornost, že Franz Kafka byl k poslednímu odpočinku uložen na mís-

tě, které se nachází fakticky na dohled od domu, kde o 15 let později bude bydlet Milena Jesenská – a kam si pro ni jednoho listopadového dne roku 1939 přijdou páni v kožených kabátech. Dne 19. června 1924 se v Kleine Bühne, malé scéně Nového německého divadla, konalo vzpomínkové shromáždění na Franze Kafku. Spolu s Maxem Brodem jej inicioval německý divadelní režisér Hans Demetz a vystoupil na něm také mladý německý básník a germanista Johannes Urzidil, zazněly zde též ukázky z Kafkových textů v podání herce Hanse Kocha. Dle německého historika (a autora dosud nejlepšího Kafkova životopisu) Reinerja Stacha bylo divadlo zaplněno do posledního místa.

V českém literárním prostředí nicméně nad Kafkovým dílem od počátku panovaly jisté rozpaky, a sice jak jeho dílo pochopit a posléze také zařadit do celkového kulturního kontextu. Svědčí o tom příběh překladu Kafkova textu *Topič*, který představoval první kapitolu nedokončeného románu *Nezvěstný*, známého v češtině pod názvem *Amerika*. Do češtiny *Topiče* přeložila Milena Jesenská a jednalo se patrně o vůbec první Kafkův text převedený do jiného jazyka. Milena se jej pokusila nejprve vydat u Josefa Floriana, který provozoval nakladatelství ve Staré Říši, a když tento katolický filozof tuto prózu odmítl, nabídla jej anarchokomunistickému básníkovi Stanislavu Kostkovi Neumannovi, jenž posléze *Topiče* v dubnu 1920 vydal v časopisu *Kmen*. Více protikladné osobnosti nežli asketického katolického konzervativce na jedné straně a revolucionáře oslavujícího nejen radosti života, ale i „satanovu slávu mezi námi“ na straně druhé si lze v této době asi stěží představit. Svědčí to ale mimo jiné o tom, že Kafkovo dílo nebylo tehdy ještě zatíženo ideologickými nálepkami či stereotypním škatulkováním, jak tomu bude v pozdějších letech.

Právě S. K. Neumann vydal dva měsíce po Kafkově smrti v *Dělnické besídce*, nedělní příloze *Rudého práva*, jeho povídku *Zpráva pro jistou Akademii*, jejímž vypravěčem je opičák. Neumann připojil též pár slov o autorovi: „Odešel v něm jeden z mála německých básníků, jemná a čistá duše hnusící si tento shnilý svět a jej pitvající ostrým nožem svého rozumu. Kafka vidí do ústrojí společnosti a vidí bídu jedněch a moc a bohatství druhých a tu ve svých pracích silně útočí formou obraznou a parodující na mocné tohoto světa.“ Neumann zde tedy přišel s výkladem Kafky jakožto komunisty, který se ve svých textech snaží upozornit na třídní rozpory. Na tuto interpretaci se budou snažit navázat reformní komunisté o čtyři desetiletí později, když budou vykládat Kafku jako přesvědčeného stoupence komunistických myšlenek.

Překlad Kafkovy povídky pořídil pro *Dělnickou besídku* čerstvý absolvent dějin umění a archeologie na Univerzitě Karlově Jan Grmela, který ve stejné době napsal Kafkův nekrolog pro plzeňský literární časopis *Pramen*. Stejně jako Neumann zde použil formulace, že Kafka ostrým nožem pitval tehdejší společnost, zřel bídu těla i duše a metaforickou formou útočil proti mocným tohoto světa. Nepřičítal to ale komunistickému přesvědčení, nýbrž Kafkově humanistické podstatě – a také lékařské profesi, kterou Grmela Kafkovi omylem připsal, patrně pod vlivem jeho povídky *Venkovský lé-*

Čarz vyplnil
poslední vůli

Spal to,
Maksi!
Franz

Hummm...

kař: „Ale byl to i člověk, který nenosil v srdci zášť, nýbrž lásku ke všem lidem, a jako lékař viděl mnoho bídy a utrpení, mnoho sociálních nesrovnalostí a on tak dobrý a jemný zanevřel na svět tak, že nechtěl ani své práce tisknouti, netoužil ani po lidské slávě.“ Zdá se, že Grmela patřil k lidem, kteří si již tehdy uvědomovali Kafkovu literární výjimečnost – a v neposlední řadě i jeho význam pro česko-německé kulturní vztahy: „Zemřel básník, zemřel i člověk. To, že v českých zemích věnuje se vzpomínka básníku Němci, znamená, že byl to veliký umělec, který překlenul rozpory. [...] Kafka náleží k několika málo českoněmeckým básníkům, kteří žili intensivně i českou literaturou a uměním, sledující je v jeho mnohotvárnosti.“ Grmela také čtenářům prozradil, že „Kafka nedával svoje práce tisknouti, musily mu přímo býti rvány pro tisk, psal pro sebe, ale bylo by hříchem tuto hřivnu zakopati, a tak jeho přítel Max Brod má zásluhu o to, že i my stali jsme se účastni díla básníkovy“. V závěru Grmela oznámil čtenářům, že v příštím čísle *Pramenu* si budou moci přečíst český překlad Kafkovy povídky *Šakalové a Arabi*, vinou tiskařského šotka však přejmenovanou na „Šakalové a trabi“.

V českém prostředí nebyl tedy Franz Kafka několik měsíců po své smrti úplně neznámou osobností. Zájemce o moderní literaturu se mohl s jeho jménem setkat jak na stránkách novinových deníků, tak i literárních časopisů. Není přitom bez zajímavosti, že v žádném českém textu z této doby se neobjevuje zmínka o Kafkově židovství, ačkoliv se k němu hlásil, a dokonce podporoval snahy o vytvoření samostatného židovského státu v Palestině, kam se dokonce chystal odejít. Kafka byl zkrátka pro české prostředí v prvé řadě nikoliv Židem, ale Němcem. A to i přesto, že v květnu 1920 Mileně Jesenské napsal: „Němčina je mojí mateřštinou, ale čeština je mému srdci bližší.“

KAPITOLA 3

Neúspěch, jakých málo aneb Když rukopisy (ani knihy) nehoří

„Jen několik lidí vzalo Kafku na vědomí. Takové byly poměry za Kafkova života. Po jeho smrti nebylo zprvu snadné najít velké nakladatelství, které by uveřejnilo svazky z pozůstalosti,“ napsal Max Brod ve svém životopise Franze Kafky, respektive v jeho závěrečné kapitole, kterou doplnil až v šedesátých letech. Vydávání textů právě zesnulého spisovatele nebylo pro Broda jednoduché. Jako první se rozhodl připravit k vydání román *Proces*, který Kafka považoval za nedokončený. Napsal sice jeho tragický závěr, ale hodlal ještě doplnit další kapitoly. Max Brod jej vydal v roce 1925 v berlínském nakladatelství Schmiede, se kterým navázal spolupráci ještě sám Kafka. Toto nakladatelství nabízelo tehdy poměrně slušné honoráře, jednalo se však o strategii, jak jiným nakladatelům přetáhnout jejich kmenové autory. Jelikož ale nakladatelství Schmiede nebylo schopno dostát svým závazkům, záhy se dostalo do finančních problémů. Další Kafkův román, *Zámek*, tak vydal Brod o rok později již opět v nakladatelství Kurta Wolffa, které publikovalo knižní formou všechny texty vydané Kafkou za jeho života ke zveřejnění – povídkovou sbírku *Rozjímání* (1913), první kapitolu z románu *Amerika* nazvanou *Topič* (1913), novelu *Proměna* (1916), další novelu *Ortel* (1916), soubor povídek *Venkovský lékař* (1919) a novelu *V kárném táboře* (1919). Nakladatelství Kurta Wolffa posléze vydalo v roce 1927 i třetí Kafkův román *Amerika*.

Jak ale přiznal Max Brod ve svých pamětech, vydání těchto tří Kafkových románů zůstalo „takřka bez ohlasu“. Rozhodl se tedy vydat Kafkovy sebrané spisy, a to v berlínském nakladatelství Gustav Kiepenheuer, které tehdy patřilo mezi přední německá vydavatelství. V rámci tohoto projektu měly být znovu vydány nejen již publikované Kafkovy povídky a romány, ale též prozaické texty z pozůstalosti a také vybrané dopisy a deníkové záznamy. Necelých deset let po přítelově smrti se tak Brod chystal zveřejnit i jeho intimní dokumenty, které si Kafka naopak přál zničit. Brod se (nejen v tomto případě) projevil jako dobrý marketér a přišel s nápadem, že by tento nakladatelský počín dobře zpropagovalo prohlášení významných německých spisovatelů. To naformuloval místo nich sám Brod a v rozporu s tím, co uvedl ve svých pamětech, zde psal o údajném narůstajícím zájmu o Kafku nejen v Německu, ale i ve Francii a v Anglii. Svého přítele pak označil za romanopisce, „jehož je možné srovnávat jen s největšími spisovateli“, a vydání jeho sebraných spisů za „duchovní čin neobvyklých rozměrů“. Z oslovených osobností se odmítl pod toto prohlášení podepsat pouze Gerhart Hauptmann, který Brodovi noblesně odepsal, že Kafkovo dílo nezná, Heinrich Mann zase žádal změnu tří drobných formulací. Jeho bratr Thomas Mann, Franz Werfel, Martin Buber a Hermann Hesse ale k prohlášení připojili svůj podpis bez výhrad. Je přitom dosti pravděpodobné, že kdyby měli prohlášení o Kafkovi stylizovat sami, nejspíše by nevolili tak oslavné formulace jako Max Brod. Jinak